

retti. Ancak Abdullah'ın bayrağıyla birlikte ordugâhın bulunduğu tarafa gittiğini gören diğer birlikler yenilgiye uğrayıp geri çekildiklerini zannetti ve, "Bozgun var, geri çekilin!" bağışmaları üzerine umumi bozgun başladı (Taberî, VII, 435; *el-Uyûn ve'l-hadâ'ik*, III, 203). Neticede II. Mervân geri çekilmeye zorunda kaldı. Nehrin karşı yakasına geçiş sırasında köprü üzerinde yaşanan izdiham yüzünden Emevî askerlerinden pek çoğu nehre düşüp boğuldu. Ayrıca Mervân'ın Abbâsî kuvvetlerinin kendilerini takip etmesini önlemek için asma köprüyü yıktırması yüzünden henüz nehri geçememiş olan Emevî askerlerinin bir kısmı boğuldu (Ezdî, s. 130). Hatta nehirde boğulanların çatışma sırasında ölenlerden daha fazla olduğu söylenir. II. Mervân'ın sağ kurtulduğu bu savaşta sâbık halife İbrâhim b. Velîd ve Yahyâ b. Muâviye b. Hişâm başta olmak üzere Emevî ailesinden çok sayıda kişi öldü. Abdullah b. Ali köprüyü tekrar kurdurdu ve Mervân'ı takibe koyuldu. Abbâsî birliklerinin önünden kaçmaya çalışan II. Mervân, Yukarı Mısır'ın Bûsîr köyünde kendisine ulaşan Abbâsî kuvvetleriyle girdiği çatışmada öldürüldü (26 Zilhicce 132 / 5 Ağustos 750). Böylece Emevî Devleti tarihe karışmış oldu. II. Mervân'ın Zap Suyu Savaşı'nı kaybetmesi, ordusunda Mudarî ve Yemenî kabileler arasındaki rekabete ve özellikle Suriyeli askerlerin kendisine kurgunluğuna bağlanmıştır. Mervân, Kaysîler'i Yemenliler'e tercih ediyordu. Bu sebeple orduya ganimet amacıyla katılan Yemenli askerler tehlike anında Mervân'ı yalnız bırakmış, Kaysî kabileler de kendilerinden beklenen fedakârlığı göstermemiştir. II. Mervân'ın müstahkem ordugâhını terk edip nehrin karşı tarafına geçmesi yenilginin ikinci önemli sebebi sayılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *Târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Riyad 1405/1985, s. 403-404; Belâzûrî, *Ensâb*, IX, 317-320; Dîneverî, *el-Ahbbârü't-tuvâl*, s. 364-367; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 432-435; Yezîd b. Muhammed el-Ezdî, *Târîhu'l-Mevşıl* (nşr. Ali Habîbe), Kahire 1387/1967, s. 125-137; *el-Uyûn ve'l-hadâ'ik fi ahbbârî'l-hakâ'ik* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1871, III, 201-206; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LVII, 343-344; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1407/1987, V, 69-76; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 259-260; Sa'dî Ebû Ceyb, *Mervân b. Muhammed ve esbâbü sukûti'd-devleti'l-Ümeviyye*, Dimaşk 1982, s. 122-127; Ali Aksu, *Mervân b. Muhammed ve Emevî Devleti'nin Yıkılışı* (doktora tezi, 1998), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 189-198; Hasan Kurt, "Mervân II", *DİA*, XXIX, 227-229.

İSMAİL YİĞİT

ZAPSU, Abdürrahim (1890-1958)

Ehl-i Sünnet dergisi yayımcısı,
İslâmcı yazar ve mücadele adamı.

Van Başkale'de doğdu. Soyunun, babası Mehmed Pertev Bey vasıtasıyla Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaştığı kabul edildiğinden seyyid olarak tanınmakta ve babaanesi dolayısıyla da ailesi bölgenin tanınmış isimlerinden Bedirhan Paşa sülâlesine dayanmaktadır. Annesi, anne tarafından Doğu Anadolu'nun ilmi ve tasavvufi faaliyetleriyle tanınan Arvâsîler'e mensup Emetullah Hanım'dır. Kendisi de bir yazısında evlâd-ı Alî'den olduğunu ifade eder.

İlk öğrenimini Başkale'de, orta öğrenimini Van Dârülmualîminî'nde yaptı. Özel hocalardan ders alarak Arapça, Farsça öğrendi ve dinî bilgilerini ilerletti. Seyyid Tâhâ Arvâsî'den icâzet aldı. II. Meşrutiyet öncesinde İstanbul'a gitti. Her etnik grubun başının çaresine bakma yollarını aradığı bu kalkantılı dönemde çeşitli Kürt derneklerinde görev aldı. Türkçe ve Kürtçe yayımlanan *Jin* dergisinde yazılar yazdı. Kürt Talebe Hevi (Ümit) Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulundu. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti aleyhine gelişmesi üzerine Doğu Cephesi'ne giderek milis kuvvetlerine katıldı. Bitlis'te Ruslar'ın saldırılarını durdurmak için katıldığı çete savaşlarında esir düştü. Bakü açıklarında Nargin adasındaki esir kampına gönderildi. Burada Rusça ve Almanca öğrendi. Müslüman esirlerin çocuklarına dinî konularda ders vermek amacıyla kampta bir mektep açtı. Çocuklar için ahlâkî şiirler kaleme aldı. Bir buçuk yıl kadar süren bu eğitim çalışmalarından mektebin 1917'de Ruslar'ca kapatılması üzerine vazgeçmek zorunda kaldı. Ardından esir kampından kaçarak Bakü'ye ulaştı. Kampta yazdığı şiirleri ve bir tiyatro eserini Bakü'de neşretti. Ekim 1917'de Bolşevik ihtilâlinin

patlak vermesi ve Rusya'nın savaştan çekilmesiyle hürriyetine kavuştu. Uzun bir yolculuktan sonra İstanbul'a döndü. Burada Dârülhilâfe Sahn Medresesi imtihanını verip Mühassısın bölümüne giriş hakkını kazandıysa da medreselerin lağvedilmesi üzerine Dârülfünun İlahiyat Fakültesi'nde okudu. Mezuniyet tezi olarak *Âbide-i Tevhid* adıyla hazırladığı Âyetü'l-kürsî tefsiriyle fakültenin ilk mezunları arasına girdi (1927).

Cumhuriyet'in kuruluşunu takip eden yıllardaki faaliyetleri hakkında yeterli bilgi yoktur; ancak Ankara Maliye Meslek Mektebi'ni de bitirdiğinden mal müdürlüğünde memurluk yaptığı bilinmektedir. İstanbul'daki memuriyetini yürütürken bir taraftan da özellikle çocuklara ve gençlere dinî bilgiler verilmesi yanında din aleyhtarlarına karşı yayın yapmak üzere *Ehl-i Sünnet* dergisini neşretti (1947). Bu dönemde derginin başyazarlığını yürüttüğü ve çoğu yazılarını yazdığı gibi kaleme aldığı risâle hacmindeki kitaplarla da dinî neşriyat yapmaya girişti. Ayrıca Necip Fazıl Kısakürek'in öncülüğünde kurulan Büyüyük Doğu Cemiyeti'nin kurucu üyesi oldu (1949) ve cemiyetin genel sekreterliğini üstlendi. Yine bu yıllarda üniversite öğrenimi için İstanbul'a gelen doğulu gençlerin kaldığı Dicle Talebe Yurdu'nun yöneticiliğini yaptı. 1951'de Pakistan'da toplanan İslâm Gençlik Konferansı'na katıldı. Burada Pakistan Millî Eğitim Bakanı Ali Ekber Şah ve Suriye'den Said Ramazan el-Bûtî ile görüştü, birçok İslâm âlimi ve aydını ile tanıştı. 1953 yılında hacca gitti. Dönüşünde hatıralarını ve değerlendirmelerini *Ehl-i Sünnet* mecmuasının "Hac Nüshası -1-" olarak numaralandırdığı 139. sayısında yayımladı. Bedirhan Paşa'nın torunlarından Hidayet Hanım ile evlendi ve Mustafa Pertev, Ayşe Hâle, Jâle adındaki çocukları dünyaya geldi. Vefatında Edirnekapı Mezarlığı'nda defnedildi.

"Rahmi" mahlasıyla ve çoğu aruzla şiirler yazan Abdürrahim Zapsu bunları zaman zaman *Ehl-i Sünnet* dergisinde yayımlamışsa da bir araya toplamamıştır. Başta *Ehl-i Sünnet* dergisi olmak üzere neşrettiği kitap ve risâlelerin hemen tamamı gençlere, çocuklara ve halka dinî bilgiler vermek, din ahlâkını telkin etmek amacını taşır. Tek parti iktidarının son yıllarında ve 1950 sonrasında din üzerindeki baskının nisbeten azalmasıyla aynı dönemde yayımlanan benzer dergilerle beraber Zapsu'nun yayım faaliyetlerinin de önemli rolü olmuştur. İlk sayısı 4 Temmuz 1947'de çıkan *Ehl-i Sünnet*, yarım gaze-

Abdürrahim
Zapsu

Abdürrahim Zapsu'nun Edirnekapi dışında Necatibey Mezarlığı'ndaki kabir taşı

te sayfası boyutlarında dört sayfa halinde "Dinî, Ahlâkî ve İlmî Haftalık Gazete" üst başlığıyla yirmi altı sayı, ardından daha küçük boyda ve on altı sayfa halinde on beş günlük dergi olarak yayımlanmıştır (1953 yılında 139. sayıya kadar çıkmıştır). Başlık altında anayasanın, "Hiç kimse felsefî inancından, din ve mezhebinden dolayı kınanamaz"; "Her Türk hür doğar ve hür yaşar" cümleleri dikkat çeker. Dergideki imzasız yazıların çoğu da Zapsu'ya aittir.

Eserleri: *Garip Çocuklara Ahlâk Aşısı* (Bakü 1918); *Bir Esir Çocuğun Hatırası* (Bakü 1918, manzum piyes); *Şâfiî İlmihali* (İstanbul 1334); *Ömer Hayyam'a Hücumlar* (İstanbul 1942); *İman Kitabı* (İstanbul 1948); *Enbiyâ Tarihi* (İstanbul 1948); *Temizlik ve Ahkâmı* (İstanbul 1949); *Namaz ve Ahkâmı* (İstanbul 1949); *Ramazan Hediyesi Oruç ve Ahkâmı* (İstanbul 1949); *Cenaze ve Ahkâmı* (İstanbul 1949); *Beş Vakit Namaz* (İstanbul 1951); *Helâl ve Haram* (İstanbul 1951); *Abdest ve Gusül* (İstanbul 1951); *Din ve Kin* (İstanbul 1951); *Düşünüyorum ve Soruyorum* (İstanbul 1951); *Lisanda Nezâket Meselesi* (İstanbul 1951); *İmam ve Hatip Mektepleri* (İstanbul 1952); *Zekât ve Ahkâmı* (İstanbul 1954); *İlimden ve Edepten Mahrum Bir Papaza İlim ve Edep Dahilinde Bir Cevap* (İstanbul 1954; İstanbul Tarabya Metropolidi Yakovas'ın İslâmiyet ve müslümanlar aleyhine kaleme aldığı yazılara cevaptır); *Büyük İslâm Tarihi* (I-II, İstanbul 1955-1957. Müellifin vefatıyla geniş bir plan

halinde kalmış olan III. cildi ilâve edilecek 1976'da tek cilt halinde yayımlanmış bu hacimli eserde Hz. Peygamber'in hayatının Mekke devri üzerinde durulmuş, ele alınan konular tarih felsefesi, din felsefesi, içtimâiyat, ahlâkiyat, İslâm felsefesi, hikmet-i tabîiyye gibi alanların ışığında işlenmiştir); *İslâm Yavrusunun Kitabı* (İstanbul 1956); *Metin'in Din Sorguları* (İstanbul 1956); *Hâlâ'nın Din Sorguları* (İstanbul 1956); *Pertev'in Din Sorguları* (İstanbul 1956). Abdürrahim Zapsu'nun *Mütefekkirlerle Kur'an-ı Kerim Tefsir Hülâsası*, *Ben Neyim?*, *Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at İlmî Bir Münâkaşa*, *Oğluma Bir Tavsiye*, *İmam Bûsîrî'nin Aşk-ı Peygamberimizi Tanıyalım*, *Ahlâk ve Felsefe*, *Aile Tarihim* ve *Heyecanlı Sergüzeştler* adlı yayımlanmamış kitapları da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrahim Zapsu, *Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1976, s. 11-14; a.e., İstanbul 2006, s. 11-15; Rojan Hazim (Hazım Kılıç), *Helbestvan ü Nivîskâreki Welatparêz Evdîrehîm Rehmiyê Hekarî (Abdurrahim Zapsu)*, Danmark 1991; Vakîf, İstanbul 26 Temmuz 1927; Süleyman Tekiner, "Yeni Neşriyat", *Dergi*, sy. 5, Münih 1956, s. 114; Nuriye Akman, "Cüneyd Zapsu: Kürt ve Rumeli Kimliğiyle Övünüyorum", *Zaman*, İstanbul 25 Mayıs 2004; Cahit Baltacı, "Zapsu, Abdurrahim", *TDEA*, VIII, 641.

MUSTAFA UZUN

ZAPTİYE

(ضبطیه)

Osmanlı Devleti'nde toplum güvenliğini sağlamakla görevli kuruluşlara verilen ad.

İslâm'ın zuhurundan itibaren varlığı bilinen zâbıta işleri Ermevîler devrinde kurumlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde şurta teşkilâtının başında bulunan görevli doğrudan kadıya bağlı olarak hizmet görmekteydi. Eski Türkler'de zâbıta işlerinden subaşı denilen görevliler sorumluydu. İslâmiyet'in kabulünden sonra Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular'da kullanılan bu unvan Osmanlılar'a da geçti. Osmanlılar fethedilen yerlere sancak beyi ve kadı ile birlikte subaşı da tayin ediyorlardı. Subaşılar başlangıçta inzibat, asayiş ve askerî işleri birlikte yürütürdü. Evrenos Bey ve Timurtaş Bey gibi kumandanlar zaman zaman subaşı unvanını da kullanmıştır. Kuruluş devrinde subaşıların protokoldeki dereceleri yükseldi, bunlar şehirlerin kumandanlığını ve savunmasını da üstlenirlerdi. Meselâ aynı zamanda bir mimar olan Hacı

İvaz Paşa (ö. 1428) Bursa subaşısı idi ve bu şehri Karamanoğlu saldırısından korumuştur.

Askerî teşkilât genişledikçe, özellikle de Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasının ardından pâyiataht subaşılığı önemini kaybetmeye başladı. İstanbul'un fethini müteakip ilk subaşıliğe Karıştıran Süleyman Bey getirilmişti. Müesseselerin oturduğu Fâtih Sultan Mehmed dönemi ve sonrasında inzibat işlerinin de giderek geliştiği dikkati çeker. Başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere kapıkulu ocaklarının teşkilinin ardından gerek merkezde gerekse taşradaki önemli kalelerde güvenlik işleri yeniçerilere verilmişti. Fetihten sonra çeşitli ırklardan ve din mensuplarından yapılan iskânlarla kısa sürede kalabalıklaşan İstanbul'un güvenliği özel bir statüye sahipti. Genelde şehrin güvenliği yeniçeri ağasına aitse de Yeni Saray ve civarından cebecibaşı, Galata ve Kasımpaşa dolaylarından kaptan-ı deryâ, Tophane ve Beyoğlu taraflarından topçubaşı sorumlu tutulurdu. Üsküdar, Galata, Eyüp, Kâğıthane, Boğaziçi ve Adalar'ın zâbıta işleri bostancibaşıya bırakılmıştı. Bu inzibat bölgelerinin çeşitli yerlerinde "kulluk" (kolluk) denilen merkezler, karakollar vardı. Buralarda günümüzdeki polis ve jandarma gibi kullukçu adıyla askerî görevliler bulunurdu. İstanbul'daki sur kapıları ile sefârethâne girişlerinde, taşra şehir ve kasabalarında muhafızlık yapan kullukçulara "yasakçı" denirdi. İnzibat işleriyle görevlendirilen kişilerin tecrübeli, dürüst ve güvenilir ocak emektarlarından seçilmesine özen gösterilirdi. Klasik dönemde ve yenileşme zamanlarında iç güvenlik ve asayişten sorumlu bir başka zümre "kavas" adını taşırdı. Bunlar daha çok konsolosluk ve elçiliklerle vezir kapılarında, taşrada valiler nezdinde hizmet görürlerdi. Güvenliğin hukukî yönünü temsil eden kadılar ise hemen her dönemde şer'î ve beledi işlerin yanında inzibatî işlerden de sorumlu idi. Kadılar daha ziya-

Kullukçu salma neferi (Tuchelt Klaus, Türkische Gewänder und Osmanische Gesellschaft im Achtzehnten Jahrhundert, Graz 1966, lv. 114)

